

Ks. Józef Stala

WTST Tarnów

Elżbieta Osewska

Wydział Teologiczny, UKSW Warszawa

WIELOSTRONNA I WIELOCZYNNOŚCIOWA AKTYWIZACJA DZIECI W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM W NAUCZANIU RELIGII

Organizacja i przebieg procesu nauczania/uczenia się są w dużym stopniu związane ze stosowaniem reguł postępowania nauczyciela, które nazywamy zasadami nauczania. Do najbardziej znanych należy zasada wielostronnego i wieloczynnościowego aktywizowania uczniów, która przypomina, iż proces nauczania ma mieć charakter intensywnego, zróżnicowanego, wszechstronnego zdobywania nowych wiadomości oraz doskonalenia umiejętności i prawidłowego stosowania zdobytych wiadomości i umiejętności w praktyce. Wszechstronna aktywizacja powinna obejmować nie tylko aktywność intelektualną, ale również emocjonalną, sensomotoryczną, recepcyjną i werbalną uczniów. Wszystkie wymienione rodzaje aktywności winny wystąpić w procesie dydaktyczno-wychowawczym w powiązaniu i wzajemnym uwarunkowaniu, dlatego należy wskazywać na wielostronną i wieloczynnościową aktywizację uczniów wyrażoną w przeżywaniu, ocenianiu, działaniu, odkrywaniu i myśleniu¹ Aktywność ucznia nie jest prostym przyswajaniem podawanych treści kształcenia, ale oznacza wzmożony wysiłek intelektualny, obserwację i spostrzeganie, motywowanie i przeżywanie, zwiększenie tempa pracy, podejmowanie samodzielnych lub grupowych inicjatyw, przyjmowanie informacji słownych i wyrażanie swoich procesów myślowych w wypowiedziach słownych².

---

¹ Por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990, s. 211-217; M. Śnieżyński, *Efektywność kształcenia*, Kraków 1992, s. 78-105; J. Adamek, *Podstawy edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1997; E. Fleming, *Unowocześnianie systemu dydaktycznego*, Warszawa 1974.

² Por. D. Sullivan, J. Gallagher, *The Primary Years. Promise and Potential for the Way Ahead*, London 1990.

Dlatego w niniejszym artykule podjęto zagadnienie wielostronnej i wieloczynnościowej aktywizacji uczniów w młodszym wieku szkolnym, czyli rozpoczynających edukację religijną w szkole. Najpierw zostanie przedstawione znaczenie i potrzeba stosowania przez nauczyciela wielu zróżnicowanych metod nauczania/uczenia się zwłaszcza na tym etapie edukacyjnym. Następnie zostaną zaprezentowane nowe propozycje i rozwiązania wielostronnej oraz wieloczynnościowej aktywizacji uczniów w dydaktyczno-wychowawczym procesie nauczania religii. Później zostanie zaprezentowane znaczenie i potrzeba wprowadzenia głównych bohaterów oraz ważność aktywizacji emocjonalnej uczniów w młodszym wieku szkolnym.

I. ZNACZENIE I POTRZEBA STOSOWANIA RÓŻNORODNYCH METOD W PROCESIE AKTYWIZACJI UCZNIA W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

Zarówno potrzeba aktywności, jak i jej charakter domagają się takiego organizowania procesu nauczania/uczenia się, aby uczniowie mogli w nim aktywnie uczestniczyć³ W realizowaniu powyższego postulatu pomocniczą rolę spełniają metody aktywizujące. Dlatego współcześni dydaktycy katechezy podkreślają ich rolę i znaczenie, a jednocześnie uwrażliwiają katechetów i nauczycieli religii na potrzebę ciągłego poszukiwania sposobów aktywizowania uczniów, które są specyficzne dla nauczania religii⁴ Bowiern już Jan Paweł II podkreślał, że „w przekazywaniu wiary Kościół nie posiada własnej ani też jedynej metody, lecz w świetle pedagogii Bożej wybiera metody danego czasu. Przyjmuje w sposób wolny «wszystko, co jest godne, co zasługuje na uznanie» (Flp 4,8), syntetyzuje wszystkie elementy, które nie sprzeciwiają się Ewangelii, i włącza je w służbę na jej rzecz. W ten sposób «różnorodność metod jest oznaką życia i pewnym bogactwem», a zarazem dowodem szacunku dla adresatów” (CT 51). Dydaktycy katechezy uważają, że stosowanie w katechezie wielu zróżnicowanych metod, przyczyniających się do trwalszego zapamiętywania, pełniejszego zrozumienia prezentowanych treści, doskonalenia umiejętności i postaw oraz pogłębiania motywacji jest jednym ze sposobów aktywizowania uczniów. W tym procesie nie stosuje się jednej metody, ale obok metody głównej występują metody wspierające, ułatwiające większą aktywizację ucznia⁵

³ Por. E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000.

⁴ Por. A. Zellma, *Wielostronne aktywizowanie młodzieży w szkolnym nauczaniu religii. Studium w świetle Programu nauczania religii katolickiej z 2001 roku*, Olsztyn 2006; Z. Marek, *Wykorzystanie założeń współczesnej dydaktyki w katechezie*, w: *Dydaktyka w służbie katechezy*, red. S. Dziekoński, Kraków 2002, s. 131-141; M. Sondej, *Potrzeba katechezy aktywizującej*, „Ateneum Kapłańskie” 2(1992), s. 243-255.

⁵ Por. E. Osewska, *Pluralizm metod stosowanych w katechezie*, w: *Dydaktyka katechezy*, cz. II, red. J. Stala, Tarnów 2004, s. 167-170; B. Twardzicki, *Katechetyka for-*

Aktywizacja uczniów jest znaczącym warunkiem efektywności procesu dydaktyczno-wychowawczego nauczania religii. Sprzyja opanowaniu wiedzy w toku samodzielnego rozwiązywania zagadnień oraz wykorzystywania jej w różnego typu zadaniach, przyczynia się do rozwoju zainteresowań i postaw twórczych⁶ Warto również odwoływać się do doświadczeń życiowych uczniów i ich dotychczasowej wiedzy. Odniesienie do tych doświadczeń pozwala uczynić z nich punkt wyjścia do dalszych poszukiwań, a różnorodne działania zmierzają do konkretnego wytworu, zaś zaangażowana praca w grupie wspiera samodzielne uczenie się⁷ Zaangażowanie uczniów pozwala na odkrycie ich dotychczasowej wiedzy, umiejętności, sposobu widzenia i rozumienia świata. Wiedza uczniów bywa bardzo zróżnicowana: albo bogata i dojrzała religijnie, albo uboga lub wręcz zniekształcona. Zaangażowanie i aktywność dzieci w młodszym wieku szkolnym, ich wypowiedzi i umiejętności są w dużym stopniu odzwierciedlaniem zwłaszcza wpływu środowiska rodzinnego i mediów. Warto pamiętać, że nauczyciel religii nie może wymagać, szczególnie od ucznia w młodszym wieku szkolnym, wiedzy i umiejętności, których sam mu nie przekazał, bowiem oceniając osiągnięcia dziecka, zwłaszcza w klasie pierwszej, będzie raczej oceniał zaangażowanie jego rodziców, opiekunów lub dziadków w proces wychowania religijnego niż samo dziecko.

Zastosowanie różnorodnych metod umożliwia młodszym uczniom, którzy dopiero wdrażają się w proces edukacji szkolnej, prezentację swojej wiedzy i umiejętności w różnorodnych formach, np. dziecko nieśmiałe może mieć dużą trudność z wypowiedzią ustną na forum klasy, ale może wykonać bardzo pomysłowy rysunek, który będzie jego formą wypowiedzi. Oczywiście pod warunkiem, że nauczyciel zechce go wspólnie z uczniem zinterpretować. Dlatego za bardzo ograniczające twórczość dziecka należy uznać monotonne stosowanie gotowych materiałów do pokolorowania. Niektóre z nich są mało estetyczne, trudno rozróżnić prezentowane na nich kształty, a przede wszystkim nie uwzględniają możliwości manualnych dziecka, które nie jest w stanie równo pokolorować nie dość, że bardzo małych, to jeszcze wielu elementów. Ogromnym problemem jest również prezentacja tematyczna materiałów do kolorowania (widoczne jest to zwłaszcza w lokalnych materiałach katechetycznych niezatwierdzonych przez Biuro Programowania Katechezy przy Komisji Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski), np. Bóg jako starzec zasiadający w chmurach lub oko w trójkącie jest dla dziecka nie tylko niezrozumiałym symbolem, ale budzi bardzo negatywne konotacje, a tym samym utrudnia prawidłowy proces rozwoju religijnego dziecka. Dodatkowo samodzielna praca uczniów jest dla nich potwier-

---

malna w służbie wiary, Przemyśl 2001, s. 187-290; J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, Poznań 1999, s. 175.

⁶ Por. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, dz. cyt., s. 176.

⁷ Por. Z. Barciński, *Idee przewodnie metodyki aktywizującej*, w: *Metody aktywizujące w katechezie*, cz. I, red. Z. Barciński, J. Wójcik, Lublin 1999, s. 168.

dzeniem, że nauczyciel religii traktuje ich poważnie i uznaje ich wkład w realizację procesu katechetycznego. Zaś dla nauczyciela religii wytwory pracy i twórczości uczniów są ważną informacją, na ile dana rzeczywistość jest zrozumiana przez uczniów. W ten sposób ich wytwory są obserwowalnymi czytelnymi wskaźnikami osiągnięcia zrealizowanych celów⁸

Decydującą rolę w zaangażowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym odgrywają elementy uczuciowe. Odpowiednie ich rozbudzenie i równoważenie jest odpowiedzialnym zadaniem nauczyciela religii, wymagającym od niego dobrej znajomości grupy i doboru najbardziej celowych metod⁹. Różnorodność metod wywołuje niezbędną na katechezie aktywność poznawczą, emocjonalną, działaniową, przewycięża schematyzm na lekcji oraz niweluje nudę. W ten sposób przyczynia się do ciekawego i trwalszego opanowania treści, kształtuje postawy, dostarcza motywacji do dalszej pracy. Wszechstronna aktywizacja uczniów sprzyja formowaniu zaangażowanych katolików, kształtuje osobowość chrześcijańską, ale również przygotowuje do życia¹⁰

Wszechstronna aktywizacja uczniów nie tylko przyczynia się do ich zaangażowania w zdobywanie wiedzy, zapobiega nudzie, ale pozwala na odkrycie własnej twórczości i motywuje do dalszych działań. Warto jednak pamiętać, że aktywizacja uczniów nie może się ograniczyć do poznania obiektywnej wiedzy, ale ma pomóc w poznaniu zbawczego planu Boga, umożliwić przeżywanie wartości i ułatwić odkrywanie wezwania Bożego¹¹

Mądre stosowanie wielu zróżnicowanych metod w procesie dydaktyczno-wychowawczym, przyczynia się do rozwoju osobowości katechizowanych, zwiększenia ich zdolności zapamiętywania, lepszego zrozumienia opracowywanego materiału, wzmocnienia różnych aktywności, kształtowania umiejętności i postawy chrześcijańskiej, łączenia wiary z życiem¹²

II. ZNACZENIE I POTRZEBA POSZUKIWANIA NOWYCH ROZWIĄZAŃ I PROPOZYCJI

Odpowiadając na potrzeby współczesnego ucznia w młodszym wieku szkolnym z klas I-III szkoły podstawowej, uwzględniając jego możliwości rozwojowe¹³ oraz kontekst społeczno-religijny,¹⁴ E. Osewska i J. Stala przygotowali wraz z zespołem pakiety edukacyjne do nauki religii zawierające

⁸ Por. tamże, s. 169.

⁹ Por. S. Kulpaczyński, *Kształtowanie postaw religijnych na katechezie*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 45(1998), z. 6, s. 83-85.

¹⁰ Por. B. Twardzicki, *Katechetyka formalna w służbie wiary*, dz. cyt., s. 413.

¹¹ Por. tamże, s. 378.

¹² Por. J. Szpet, *Dydaktyka katechezy*, dz. cyt., s. 175; J. Gallagher, *Our Schools and Our Faith. A Pastoral Concern and Challenge*, London 1988, s. 26-31.

¹³ Por. S. Kulpaczyński, *Psychologia rozwojowo-wychowawcza. Nie tylko dla katechetów*, Lublin 2009; E. Hurlock, *Rozwój dziecka*, t. I i II, Warszawa 1985; E. Prijatelj, *Psiholoska dinamika rasti v veri*, Maribor 2008.

¹⁴ Por. A. Potocki, *Wychowanie religijne w polskich przemianach. Studium socjologiczno-pastoralne*, Warszawa 2007.

interesujące rozwiązania metodyczne oraz budzące ciekawość dziecka. Podręczniki ucznia zostały tak przygotowane, iż zazwyczaj każda jednostka znajduje się na dwóch sąsiadujących stronach i zawiera: temat, tekst biblijny, słowa kluczowe, słowa ludzi, którzy umiłowali Boga¹⁵, refleksję i celebrację, a także sytuację egzystencjalną, ciekawostki oraz propozycje lektur i stron internetowych. Poszczególne elementy są wskazywane poprzez odpowiednie ikonki, które są wyjaśnione w podręczniku. Zatem dzieci wiedzą, kiedy czytają tekst biblijny, kiedy słowa ludzi, którzy bardzo ukochali Boga, a kiedy wypowiedzi swoich rówieśników. Podręcznik ucznia pozwala na jego podwójne wykorzystanie: w trakcie procesu katechetycznego w szkole oraz podczas samodzielnej pracy w domu. O sposobie pracy z nim decyduje nauczyciel religii. Na końcu podręcznika umieszczono *Pieśni i piosenki zawarte w katechezach* oraz *Katechizm*. Podane różnorodne propozycje pracy ucznia z podręcznikiem umożliwiają jego zastosowanie zarówno w grupie, jak i podczas samodzielnej pracy dziecka. Korzystając z podręcznika dziecko może w domu utrzymywać treści zawarte w katechizmie, przypominać poznane teksty biblijne, wracać do tekstów pieśni i piosenek. A jeśli jest bardziej zainteresowane, to początkowo z pomocą rodziców, a stopniowo coraz bardziej samodzielnie, może czytać zaproponowane pozycje książkowe i zdobywać nowe wiadomości religijne poprzez korzystanie ze stron internetowych. Jest to pierwsza i jak na razie jedyna propozycja korzystania przez dzieci z ciekawych zasobów internetowych podana w podręcznikach do nauki religii w Polsce.

III. ZNACZENIE I POTRZEBA WPROWADZENIA GŁÓWNYCH BOHATERÓW W PROCESIE AKTYWIZACJI UCZNIA W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

Odpowiedzialna troska o rozwój religijny dzieci w młodszym wieku szkolnym skłania do uwzględniania nie tylko ich możliwości i potrzeb rozwojowych, ale również uwarunkowań społecznych, kulturowych i religijnych. Kultura ponowoczesności nacechowana wieloma paradoksami związanymi z globalizacją, amerykańizacją, fragmentaryzacją kultury, subiektywizmem, relatywizmem, przekraczaniem czasu i przestrzeni, a równocześnie ucieczką w świat wirtualny, odrzuceniem norm, wartości oraz autorytetów i medialnym formowaniem w znaczący sposób wpływa na kształtowanie tożsamości dziecka i młodego człowieka. W tej sytuacji katecheci i nauczyciele religii podejmują proces wychowania religijnego dzieci, które często

---

¹⁵ Uznając znaczenie tekstów literackich, przykładów i świadectw, redaktorzy i autorzy umieścili nie tylko w przewodniku metodycznym, ale także w podręczniku ucznia bogatą bibliografię, wysokiej jakości teksty: wypowiedzi papieża, świętych i błogosławionych, wskazania na znaczące publikacje oraz na adresy stron internetowych. W ten sposób otwarto uczniom całe zasoby biblioteczne. W oparciu o doświadczenia z wcześniejszymi pakietami edukacyjnymi – katecheci i rodzice podkreślają, iż zaciekawieni uczniowie sprawdzali szybko zwłaszcza strony internetowe i w ten sposób docierali do nowych tekstów i źródeł.

nie zostały wprowadzone w rzeczywistość religijną lub traktują ją jako jedną z medialnych propozycji. Dodatkowo uprzedzenia wobec religii osób ze środowiska rodzinnego, przedszkolnego i szkolnego utrudniają rozwój religijny dziecka i jego przyłgnięcie do Jezusa Chrystusa. Zapewne dlatego w *Dyrektorium katechetycznym Kościoła katolickiego w Polsce* zauważono, iż obecnie trudno przyjąć, iż wszystkie dzieci wzrastają w rodzinach będącymi wspólnotami wiary. Z tego powodu niezwykle ważne jest stworzenie katechizowanym możliwości przeżycia i doświadczenia wartości religijnych we wspólnocie klasowej¹⁶. Duże znaczenie będą miały metody przeżyciowe umożliwiające dzieciom przeżycie emocji związanych z różnorodnymi sytuacjami rodzinnymi i eklezjalnymi, wzmocnienie ich aktywizacji emocjonalnej oraz powiązanie emocji i uczuć religijnych z relacją do Boga, dzięki czemu nabierają one charakteru religijnego. Emocje i uczucia religijne stanowiące podstawę gotowości dziecka do aktywnego działania występują z różną intensywnością i nasileniem. W sytuacji kiedy dzieci nie wzrastają w rodzinach żyjących na co dzień rzeczywistością wiary, duże znaczenie będą miały dla nich świadectwa i przykłady wiary przekazywane przez osoby znaczące emocjonalnie. Mogą to być nauczyciele, wychowawcy, dziadkowie, ale również rówieśnicy czy bohaterowie filmów, książek czy gier. Dziecko utrzymuje więź z osobą wierzącą poprzez pytania o sprawy religijne, stopniowy udział w praktykach religijnych.

Zwłaszcza w sytuacji osłabienia religijności rodziców i opiekunów duże znaczenie ma odniesienie do innych osób wierzących w najbliższym otoczeniu, a także identyfikacja dziecka z bohaterami i potrzeba konkretnych wzorów do naśladowania. Dlatego E. Osewska i J. Stala w omawianych pakietach edukacyjnych wprowadzili swój autorski pomysł – niespotykany w żadnym innym pakiecie edukacyjnym – polegający na pojawieniu się bohaterów: dziewczynki i chłopca, którzy wzrastają razem z dziećmi i wraz ze swoimi rodzinami przeżywają wiele wydarzeń, które są interpretowane w świetle wiary¹⁷. Zarówno we wcześniej przygotowanych pakietach do edukacji religijnej dzieci w wieku przedszkolnym, jak i w pakietach dla dzieci w klasach I-VI szkoły podstawowej¹⁸, E. Osewska i J. Stala odwołują się do znaczącej roli

---

¹⁶ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, nr 37.

¹⁷ Niniejszy autorski pomysł E. Osewskiej i J. Stali wprowadzenia głównych bohaterów, którzy wzrastają razem z dziećmi od przedszkola po ostatni etap edukacyjny, został po raz pierwszy zastosowany przez nich w napisanych i opracowanych przez nich pakietach edukacyjnych do nauczania religii dzieci w wieku przedszkolnym: czterolatki: *Bóg kocha dzieci*, red. E. Osewska, J. Stala, Kielce 2005; pięciolatki: *Jestem dzieckiem Bożym*, red. E. Osewska, J. Stala, Kielce 2005; sześciolatki: *Kocham dobrego Boga*, red. E. Osewska, J. Stala, Kielce 2006; Por. E. Osewska, *Katecheza dzieci w wieku przedszkolnym*, Łomża 2002, s. 75-76.

¹⁸ Jedną z charakterystycznych, a zarazem oryginalnych i niespotykanych do tej pory cech jest wprowadzenie tych samych głównych bohaterów do wszystkich poziomów edukacji religijnej dziecka: Zuzi i Piotrka (oraz ich rodzin, a także anioła Gabi i psa Pysia), którzy „wzrastają” razem z dziećmi i spotykają się z nimi podczas każdej lekcji. Towarzyszą oni

doświadczenia w procesie rozwoju wiary chrześcijańskiej. Doświadczenia zakorzenione w codziennym życiu dziecka interpretowane we wspólnocie rodzinnej¹⁹ i grupie katechetycznej prowadzą do modlitewnego kontaktu z Bogiem oraz uczestnictwa we Mszy świętej. W ten sposób może powoli wykształcić się w dziecku poczucie stałej obecności Boga, wyjaśniania wszystkich wydarzeń w świetle wiary oraz trwałej relacji z Bogiem²⁰

W prawie każdej jednostce metodycznej, dzięki postaciom głównych bohaterów, dzieci łatwiej nawiązują do doświadczeń zdobywanych w środowisku rodzinnym. Rodzina Zuzi to nie tylko rodzice i siostra, ale również babcia. Wszyscy członkowie rodziny chętnie dzielą się z Zuzią swoimi przeżyciami religijnymi i wyjaśniają prostym językiem niekiedy skomplikowane kwestie teologiczne. Natomiast rodzina Piotrka jest przykładem rodziny wielodzietnej i wielopokoleniowej, w której wszyscy wspierają się wzajemnie i dbają o siebie. Pomimo trudności finansowych rodzina Piotrka charakteryzuje się radością, życzliwością i otwartą atmosferą pełną miłości, troski i przebaczenia. A wrażliwe w niej dzieci w naturalny sposób łączą codzienne doświadczenia z rzeczywistością religijną. Dużą rolę w procesie wychowania w tej rodzinie odgrywa przebaczenie, ponieważ życie codzienne przynosi nie tylko wiele radości, ale również trudności i problemów wynikających niekiedy z niewłaściwych zachowań dzieci. W życiu rodzinnym bohaterów katechizowani odnajdują swoje własne przeżycia oraz osobiste doświadczenia.

Uznając wartość i znaczenie aktywizacji emocjonalnej dziecka, M. Śnieżyński uważa, iż można ją osiągnąć przez wywołanie u dzieci przeżyć, przez rozbudzenie ich zainteresowań, radości, wzruszenia, zadumy, refleksji czy zachwyty w stosunku do prezentowanej ilustracji, obrazu, opowiadania, utworu, postaci bohatera²¹ Duże znaczenie ma również nabycie umiejętności oceny własnego postępowania w świetle nauczania Kościoła. O ile dzieci

---

dzieciom za pośrednictwem ilustracji, opowiadań, dialogów z innymi członkami rodziny i rówieśnikami lub w postaci pacynek. Powoduje to, że dzieci rozmawiają ze swymi bohaterami, zadają im pytania, uzupełniają odpowiedzi, żywo reagują na ich przygody podobne do ich własnych. Wydaje się, że wprowadzenie stałych bohaterów daje większe szanse oddziaływania pedagogicznego. Dzieci bowiem, słuchając opowiadań swych bohaterów, często się z nimi identyfikują, niejednokrotnie też podejmują próby naśladowania ich. Posługiwanie się przez nauczyciela religii pacynkami sprawia, iż bohaterowie są dla dzieci postaciami żywymi i autentycznymi do tego stopnia, że dzieci dopytują się nawet o ich samopoczucie czy stan zdrowia.

¹⁹ Por. J. Stala, *Katecheza o małżeństwie i rodzinie w Polsce po Soborze Watykańskim II. Próba oceny*, Tarnów 2004; E. Osewska, J. Stala, *W kierunku katechezy rodzinnej*, Kielce 2003; *Drogi katechezy rodzinnej*, red. E. Osewska, J. Stala, Poznań 2002; *W kręgu rodziny*, red. E. Osewska, J. Stala, Poznań 2003; J. Stala, E. Osewska, *Fundamentalne podstawy i obszary katechezy rodzinnej*, Tarnów 2000; J. Stala, *Podstawy teologiczno-antropologiczne katechezy rodzinnej*, Tarnów 1998.

²⁰ Por. E. Osewska, *Katecheza dzieci w wieku przedszkolnym*, dz. cyt., s. 2, 16-29, 39-42, 66 i 72-73.

²¹ Por. M. Śnieżyński, *Nauczanie aktywizujące*, Kraków 1984, s. 24; tenże, *Wielostronne nauczanie w świetle badań empirycznych*, Kraków 1991; tenże, *Efektywność kształcenia*, dz. cyt.

w młodszym wieku szkolnym nie znają jeszcze dobrze dokumentów Kościoła, to stopniowo uczą się w świetle zdobywanej wiedzy religijnej oceniać zachowanie, poglądy, postawy poznawanych bohaterów czy postaci literackich, filmowych, medialnych. Wydaje się, że wprowadzenie głównych bohaterów poznawanych w różnych codziennych sytuacjach umożliwi dzieciom bardziej obiektywną i wnikliwą ocenę ich zachowań i postaw. A stopniowe doskonalenie tej umiejętności ułatwi im ocenę własnych działań, zachowań i postaw. Ważne jednak, aby prezentowane postaci były naturalne, a ich przygody zaczerpnięte z życia dzieci. Przedstawianie „karykaturalnie” grzecznych dzieci uniemożliwia identyfikację z nimi, powoduje zniechęcenie, a często odrzucenie takiego wzoru.

Przeżycia, jakie powstają u dziecka w wyniku kontaktu z głównymi bohaterami, ilustracją, sztuką, spełniają ważną rolę w rozwoju społeczno-moralnym dziecka, wpływają na poszerzanie się doświadczeń społecznych dzieci, pogłębianie zdolności rozumienia innych ludzi. Dziecko, o wiele silniej niż dorosły, przeżywa wszystko, co widzi i słyszy. Identyfikuje się z postaciami, naśladuje pozytywne zachowania bohaterów, uczy się krytycznego stosunku do zachowań negatywnych. Rozbudzona pod wpływem prezentowanych obrazów i utworów wyobraźnia, przyczynia się do rozwoju uczuć ogólnoludzkich, poczucia więzi z innymi ludźmi²².

Główni bohaterowie pakietów edukacyjnych pomagają dzieciom także w kształtowaniu świadomości dziecięctwa Bożego, stopniowo wprowadzając w historię zbawienia, pomagają w nawiązywaniu dialogu z Bogiem i udzielaniu odpowiedzi na Jego wezwanie, wspierają w poznawaniu podstawowych prawd wiary oraz samoocenie zdobytej wiedzy i umiejętności, wdrażają do kształtowania umiejętności związanych ze świętowaniem wiary. Dodatkowo główni bohaterowie, Zuzia i Piotrek, ułatwiają dzieciom nabywanie wrażliwości na piękno otaczającego świata i pomagają w odkrywaniu wspaniałych darów Boga. Odkrycie wielkości i różnorodności darów, którymi człowiek został obdarzony przez Boga budzi pragnienie dziękczynienia i uwielbienia Boga, stąd początkowo w modlitwie dzieci dominuje modlitwa dziękczynna i chwalebna, zarówno spontaniczna, jak i przygotowana przez nauczyciela religii. Ponieważ główni bohaterowie, Zuzia i Piotrek, posługują się jasnym i zrozumiałym dla dzieci językiem, dlatego w naturalny sposób dzieci uczą się wypowiedzania na temat kwestii religijnych prostym, codziennym językiem. Poznają formuły katechizmowe, ale jednocześnie potrafią wyjaśnić swoimi słowami znaczenie poszczególnych pojęć religijnych oraz zastosować poznane prawdy w codziennym życiu. W ten sposób Pan Bóg staje się kimś bliskim, obecnym w codziennym życiu, ważnym, bez kogo trudno wyobrazić sobie codzienne funkcjonowanie. „Przestaje być zamknięty i ograniczony budynkiem kościoła”, ale „mieszka wśród nas”, kocha, wspiera i umacnia w każdej sytuacji. Jednocześnie, otwierając się na Boga i ufając Mu, dziecko stopniowo uczy się odpowiedzialności za swoje

²² Por. Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1994, s. 140.

postępowanie i życie. Pamiętaj, że świadomość dziecięctwa Bożego jest związana zarówno z ogromną miłością i bezpieczeństwem, jak i godnością i odpowiedzialnością. Dziecko Boże zachowuje się zgodnie z tym, czego wymaga Bóg Ojciec.

IV. ZNACZENIE I POTRZEBA AKTYWIZACJI EMOCJONALNEJ UCZNIA W MŁODSZYM WIEKU SZKOLNYM

Treści kształcenia przekazywane w toku procesów katechetycznych powiązane są z wyznaczonymi celami. W omawianych pakietach edukacyjnych serii „Dar Jezusa” nadrzędnym celem katechezy w klasie I jest prowadzenie ucznia do autentycznego spotkania z Jezusem we wspólnocie eklezjalnej rozumianej jako rodzina Jezusa. Natomiast nadrzędnym celem katechezy w klasie II jest prowadzenie ucznia do autentycznego spotkania z Jezusem w sakramencie pokuty i pojednania oraz Eucharystii, a także wspieranie wynikającego z wiary rozpoznawania obecności Jezusa Chrystusa w życiu Kościoła i kształtowanie postawy pokutnej i eucharystycznej. Zaś nadrzędnym celem katechezy w klasie III jest pogłębianie więzi ucznia z Panem Jezusem, zwłaszcza poprzez świadomy, czynny, pełny i owocny udział we Mszy świętej, a także wspieranie wynikającego z wiary rozpoznawania obecności Jezusa Chrystusa w życiu Kościoła i umacnianie postawy eucharystycznej. Jednocześnie uwzględnia się specyficzne cechy rozwoju fizycznego, psychicznego i religijnego ucznia. Każdy moduł posiada cele kierunkowe (wyznaczające kierunek procesu nauczania, wychowania i wtajemniczenia), które zostały doprecyzowane w poszczególnych jednostkach metodycznych. Określono także wymagania programowe zarówno na poziomie podstawowym, jak i ponadpodstawowym, co znacznie ułatwia nauczycielowi religii zasady oceniania. Dodatkowo przygotowano plan dydaktyczny.

Wśród treści nauczania religii występują również takie, które posiadają charakter emocjonalno-oceniający. Realizując powyższe treści, nauczyciel religii określa cele szczegółowe, dotyczące oceny postaw, poglądów, zachowań, relacji społecznych itp. W celu zaangażowania emocjonalno-uczuciowego dziecka nauczyciel religii potrzebuje umiejętnie stosować metody przeżyciowe i prawidłowo realizować tok eksponujący lekcji. Emocje i uczucia religijne wywołane podczas lekcji religii wykazują pewną niezależność od konkretnego bodźca czy okoliczności. Stąd raz wywołane mogą trwać przez dłuższy czas, mimo iż dany bodziec lub sytuacja już minęły²³. Niektórzy dydaktycy uważają, iż duże znaczenie będzie miała oprawa towarzysząca realizacji określonej metody przeżyciowej, np. dekoracja klasy, rekwizyty, znaki. Dobre rezultaty przynosi połączenie elementów słownych (np. opowiadanie, opis, recytacja wiersza) lub wizualnych (np. oglądanie ilustracji, prezentacji multimedialnych) z odpowiednio dobranym podkładem

²³ Por. M. Śnieżyński, *Nauczanie aktywizujące*, dz. cyt., s. 44.

muzycznym²⁴ Dlatego w pakietach edukacyjnych do klas I-III szkoły podstawowej przygotowanych pod redakcją E. Osewskiej i J. Stali, często są stosowane metody ułatwiające dziecku jego aktywizację emocjonalną. Wśród nich wymienić można, np.: dramę, zabawy aranżowane, śpiew pieśni i piosenek, wypowiedzanie rymowanek, gry dydaktyczne. Szczególne znaczenie ma zastosowanie metod przeżyciowych w jednostkach podejmujących zagadnienia liturgiczne i społeczno-moralne.

Redaktorzy i autorzy dobrze rozumieją, że w pracy z dziećmi w klasach I-III, a szczególnie w klasie I, kiedy następuje trudne dla dziecka „przejście” z sytuacji przedszkolnej²⁵ do klasy szkolnej, niezbędne jest duże wyczulenie nauczyciela na potrzeby, oczekiwania oraz możliwości rozwojowe dziecka. Stąd chociaż zabawa przestaje być dominującą formą aktywności dziecka²⁶, jednak winna nadal zajmować znaczące miejsce w procesie dydaktyczno-wychowawczym²⁷ Z tego względu w opisywanych pakietach edukacyjnych zaproponowano elementy zabawy będące odpowiedzią na naturalną aktywność ruchową dziecka w młodszym wieku szkolnym, a jednocześnie umożliwiające dzieciom wyrażanie swoich emocji. Propozycja różnorodnych form aktywności, dzięki którym dzieci uczą się wyrażania emocji i odniesień społecznych jest jednym z dobrych rozwiązań sprzyjających formowaniu dojrzałości emocjonalnej dziecka.

Do metod aktywizujących emocjonalnie dziecko w młodszym wieku szkolnym należy również drama²⁸ Techniki dramowe rozwijają wrażliwość słuchową, wzrokową, smakową, węchową, dotykową dziecka, pomagają w rozpoznawaniu emocji i uczuć własnych oraz innych ludzi, rozwijają wyobraźnię i plastykę ciała, wyrabiają umiejętność funkcjonowania w grupie i społeczeństwie, pozwalają nie tylko przeżyć emocjonalnie daną sytuację, ale w bezpiecznych warunkach szkolnych podejmować decyzję o rozwiązaniu danego problemu. Wejście w rolę innej osoby budzi uczucie radości, miłości, pomaga w przełamywaniu uczucia lęku, nieśmiałości, zawstydzenia. Ćwiczenia, gry i drama właściwa są dla dziecka w młodszym wieku szkolnym najłatwiejszym sposobem zapoznawania się z różnorodnymi sytuacjami

---

²⁴ Por. tamże, s. 44.

²⁵ Zob. J. Stala, *Katecheza dziecka w wieku przedszkolnym*, w: *Katechetyka szczegółowa*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 19-57; *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, red. E. Osewska, J. Stala, Tarnów 2005.

²⁶ Por. E. Osewska, *Znaczenie zabawy w rozwoju, wychowaniu i katechezie dzieci w wieku przedszkolnym*, w: *Wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*, red. E. Osewska, J. Stala, dz. cyt., s. 351-374.

²⁷ Należy zauważyć, iż jest to już zgodne z tzw. nową *Podstawą programową wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego*, która zakłada istnienie w najmłodszych klasach części edukacyjnej i rekreacyjnej, co umożliwi dzieciom zarówno naukę, jak i zabawę (por. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 XII 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, Dz. U. z 15 I 2009 r., Nr 4, poz. 17).

²⁸ Por. E. Osewska, *Techniki dramowe w katechezie*, w: *W poszukiwaniu nowych metod katechetycznych*, red. H. Słotwińska, Lublin 2006, s. 181-209.

egzystencjalnymi, biblijnymi, liturgicznymi i eklezjalnymi. Stąd redaktorzy i autorzy opisywanych pakietów edukacyjnych zastosowali wiele różnorodnych technik dramowych aktywizujących emocjonalnie dziecko.

Uwzględniając współczesny kontekst społeczno-kulturowy, redaktorzy i autorzy wprowadzili do podręcznika ucznia wiele ilustracji, które pełnią nie tylko funkcję estetyczną, ale przede wszystkim informacyjno-przeżyciową. Ze względu na swoją czytelność ilustracja stanowi źródło informacji o ludziach, świecie i Kościele, a jednocześnie pobudza do przeżyć i wartościowania. Znaczące treści religijne ukazane na ilustracjach wykonanych zgodnie z rzeczywistością biblijną i eklezjalną zostają nie tylko utrwalone w pamięci dziecka, ale również przeżyte, a tym samym związane z konkretnymi emocjami i uczuciami. Wywołując duże wrażenie na dzieciach skłaniają je do pogłębionego odczytania treści ilustracji i ciekawych wypowiedzi.

* * *

Edukacja w klasach I-III szkoły podstawowej odbywa się w formie kształcenia zintegrowanego, stąd większość zajęć, oprócz edukacji religijnej, jest realizowana przez jednego nauczyciela, a sale lekcyjne mają zawierać zarówno elementy edukacyjne, jak i rekreacyjne, co umożliwi dzieciom połączenie edukacji i zabawy²⁹. Doceniając znaczenie wielostronnej i wieloczynnościowej aktywizacji uczniów w procesie nauczania/uczenia się, nauczyciel religii, podobnie jak nauczyciel nauczania zintegrowanego, winien zadbać o wielostronną aktywizację dzieci. Ze względu na prawidłowości i specyfikę rozwojową dziecka w młodszym wieku szkolnym nauczyciel religii winien zatroszczyć się nie tylko o aktywizację intelektualną, sensomotoryczną i werbalną, ale także emocjonalną. Stosując różnorodne metody nauczania/uczenia się, wprowadzając postaci głównych bohaterów, prezentując fragmenty utworów literackich, muzycznych, plastycznych, pomagając w nabyciu umiejętności oceny własnego postępowania w świetle nauczania Kościoła, najlepiej przyczynia się do ożywienia sfery emocjonalnej ucznia i jego prawidłowego rozwoju emocjonalnego.

---

²⁹ Por. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 XII 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, art. cyt.

DIE VIELSEITIGE UND HANDLUNGSORIENTIERTE AKTIVIRUNG DER SCHÜLER IN DEN ERSTEN GRUNDSCHULJAHREN IM RELIGIONSUNTERRICHT

Zusammenfassung

Sowohl die Organisation als auch der Verlauf des Lehr- und Lernprozesses sind in hohem Grade mit Regeln verbunden, wie der Lehrer vorzugehen hat, und die man als Grundsätze des Lehrens bezeichnet. Zu den bekanntesten gehört der Grundsatz einer vielseitigen und handlungsorientierten Aktivierung der Schüler. Im vorliegenden Artikel wurde die Frage nach einer vielseitigen und handlungsorientierten Aktivierung der Schüler in den ersten Grundschuljahren erörtert. Zunächst wurde aufgezeigt, wie wichtig und notwendig es ist, dass der Lehrer besonders in dieser Bildungsphase eine große Methodenvielfalt anwendet. Es folgen neuartige Vorschläge und Lösungen dafür, wie eine vielseitige und handlungsorientierte Aktivierung der Schüler im didaktisch-pädagogischen Prozess des Religionsunterrichts zu realisieren ist. Abschließend wurde auf die Bedeutung und die Notwendigkeit eingegangen, Leitfiguren einzuführen und die emotionale Aktivität der Kinder in den ersten Grundschuljahren zu fördern.